

- 27.
19. Фізичне виховання дітей дошкільного віку / Під редакцією Є. Г. Леві-Горіневської (переклад з російської). – К.: «Радянська школа», 1948. – 156 с.
20. Фізичне виховання дітей дошкільного віку / Під редакцією Є. Г. Леві-Горіневської (переклад з російської). 2-е видання. – К.: «Радянська школа», 1954. – 199 с.
21. Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику / склала Р. Малая. К. : Рад. шк.1950 – 11 с.
22. Фізичне виховання дітей на літньому дошкільному майданчику. К. : Рад. шк., 1947. – 10 с.
23. Шейко М. К. Фізкультурні заняття в дитячому садку / М. К. Шейко // К. : «Радянська школа». 1948. – 52 с.
24. Як організувати дошкільний майданчик у колгоспі / склала Н. Красіна. К.: Рад. шк.1947 – 15 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Меленець Людмила Іванівна – викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

Надійшла до друку 09.06.2013р.

УДК 373.2.016:81

Інна Мисан

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ І ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Стаття присвячена методичному аспекту роботи над фразеологізмами в ДНЗ; висвітлено значення фразеологізмів для збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку; описано особливості розуміння і вживання дітьми у своєму мовленні фразеологізмів; запропоновано мету, завдання, зміст, принципи, методи, форми, засоби роботи над цією лексичною групою в ДНЗ для розвитку в дошкільників мовленнєвих навичок.

Ключові слова: *розвиток мовлення, фразеологізми, образне мовлення, фразеологічний словник, мовленнєве спілкування, сприймання фразеологізмів, розуміння фразеологізмів, переносне значення.*

Статья посвящена методическому аспекту работы над фразеологизмами в ДОУ; освещены значение фразеологизмов для обогащения речи детей старшего дошкольного возраста; описаны особенности понимания и употребления детьми в своей речи фразеологизмов; предложено цели, задачи, содержание, принципы, методы, формы, средства работы над этой лексической группой в ДОУ для развития в дошкольников речевых навыков.

Ключевые слова: *развитие речи, фразеологизмы, образная речь, фразеологический словарь, речевое общение, восприятие фразеологизмов, понимание фразеологизмов, переносное значение.*

The article deals with methodological aspects of the work on idioms in PEI; it highlights the importance of phraseology for senior preschooler's enriching of speech; describes the features of the understanding and use of children in his speech phraseology; proposed purpose, tasks, content, principles, methods, forms, means of work on this lexical group in PEI for the development in preschoolers the speech listening skills.

Key words: *development of speech, idioms, figurative language, phrasebook, speech communication, perception of phraseology, understanding of phraseology, figurative meaning.*

Постановка проблеми. Фразеологізми є емоційно-експресивними засобами мови, вони втілюють мудрість народу, метафорично відтворюють його історію, традиції, досить коректно віддзеркалюють ставлення людей до моральних і духовних цінностей суспільства, їхні взаємовідносини і спостереження

над соціальними явищами і взаєминами індивідів, правдиво й критично відображають життєвий уклад і досвід певного етносу або конкретної особи, котра виявляє характерологічні особистісні риси, індивідуальні особливості і ментальні властивості. Це цілісні, на думку В.С. Ващенко, побудови фразового типу, що конденсовано, стисло подають певний зміст, думку, поняття, розкривають явища об'єктивної дійсності в різноманітних суттєвих їх ознаках. Фразеологізми коротко, але ясно, точно й виразно іменують та зображають те, про що йде мова [2].

Будучи у своїй більшості орієнтованими на людей, фразеологічні одиниці завжди мають не пряме, а переносне значення, а тому досить делікатно відтворюють якісь конкретні негативні риси характеру людей, їхні життєві ситуації, надають їм певної оцінки, виражають ставлення соціуму до них.

Завдяки витонченому гумору, неперевершеній дотепності й гостроті іноскань фразеологізми сприймаються комунікантами, на адресу яких вони спрямовані, без образ і особистих принижень.

Ємкість і лаконічність фразеологічних виразів дозволяють виражати найскладніший зміст точно і виразно. Їхня національна самобутність і колоритність сприяє образності і яскравості висловлювань мовця. Дотепність і влучність фразеологічних одиниць дозволяють їм бути віднесеними до емоційно-експресивних засобів мовленнєвого спілкування. Вони спроможні відтворювати тонко підмічені і майстерно виражені різноманітні нюанси життєдіяльності людини.

Влучні та образні вислови, такі як фразеологізми, на думку багатьох учених, задовольняють домагання мовця висловитися найточніше, найкраще, найвиразніше, дохідливо й переконливо, вичерпно і повно. У них містяться великі виразні якості, глибокі потенціальні можливості, вони удосконалюють процес спілкування, збагачуючи його. Як глибоко осмислені одиниці, фразеологізми «розбуджують думку мовця», оскільки являють собою одне «з найвищих збагачувальних досягнень мудрої мовотворчості» [2].

Окрім того, фразеологічні одиниці є повчальними, оскільки збагачують не тільки мовлення добірними засобами, а й психічний досвід дитини в цілому, настановлюють на роздумування, на усвідомлення й оцінення людського буття. Саме ці влучні та образні вислови яскраво витлумачують явища, що оточують нас, закономірності їхнього розвитку, ставлять важливі запитання до їх розуміння, до роздумів, до збагачення почуттєвої, когнітивної, емоційної і вольової сфер психіки кожної дитини.

Виняткове значення фразеологізмів для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку засвідчується ще й тим, що в мові вони постійно функціонують поруч з окремими словами й складають функціонально активну частину літературно-нормативної лексики. Отже, фразеологізми є виражальними стереотипними засобами, які не потребують внутрішнього програмування мовлення, оскільки фраземи – стійкі сполучення двох і більше слів, які в процесі мовлення відтворюються як готова словесна формула, що становить семантичну цілісність [3]. Тому вони є економними засобами спілкування.

Ураховуючи вищезазначені можливості ФО у психічному розвитку дітей дошкільного віку, вважаємо за потрібне починати формувати мовленнєві навички аудіювання і використання дітьми у своїх висловлюваннях фразеологізмів з дошкільного віку.

Найбільш розповсюдженою, навіть, можна сказати, універсальною сферою спілкування дітей дошкільного віку є побутова, якій відповідає буденна свідомість і буденне спілкування. Мовним матеріалом, специфічним для цієї сфери дитячої комунікації, є фразеологізми. Вони притаманні саме усному розмовному мовленню, яким найбільшою мірою володіють дошкільники. Саме тому своєчасна робота над фразеологічними одиницями в ДНЗ природно сприятиме своєчасній актуалізації мовленнєвих навичок аудіювання і доречного вживання фразеологізмів у їхніх висловлюваннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відбору фразеологічного матеріалу, тобто створення словника-мінімуму для дошкільників, методика його реалізації в ДНЗ неодноразово проголошувалася як одна з актуальних такими провідними вченими, як: М.М. Алексєєва, А.М. Богуш, Н.В. Горбунова, Н.В. Гавриш, Л.О. Калмикова, І.М. Митькіна, О.С. Ушакова, С.Н. Цейтлін, В.І. Яшина та ін. Але до цього часу вона залишається системно не розробленою в лінгводидактичному аспекті. Труднощі під час роботи з фразеологізмами констатують і вихователі ДНЗ через відсутність науково-методичного забезпечення цієї ланки навчально-мовленнєвої роботи.

Мета написання статті полягає у висвітленні методики роботи з формування в дітей дошкільного віку мовленнєвих навичок розуміння і вживання у висловлюваннях фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Для створення ефективної методики роботи над ФО в ДНЗ необхідно вивчити, як саме діти дошкільного віку сприймають і розуміють фразеологізми, які з них вони використовують під час говоріння? Які труднощі відчувають дошкільнята при аудіювання і вживанні фразеологічних зворотів?

З метою з'ясування цих питань ми здійснили діагностування мовленнєвих навичок дітей п'ятого року життя.

У психолінгвістичному експерименті, проведеному за методикою І.О. Синиці, дошкільнятам пропонувалися для сприйняття українські фразеологізми, наприклад: *«за холодну воду не братися»*, *«залити за шкуру сала»*, *«моя хата скраю»*, *«з курями лягати спати»*, *«кривити душею»* та ін. Діти повинні були пояснити як вони розуміють ці фрази.

Правильними відповідями старших дошкільнят вважалися такі, у яких: а) давався, наприклад, опис фразеологізму: *«кривити душею – обманювати, говорити неправду»*; *«з курями лягати спати – дуже рано»*; б) підбирався відповідний синонім: *«гав ловити – байдики бити»*; в) деформувався фразеологізм або замінювалося одне з його слів: *«в полі вітра не можна піймати»*, *«ведмежа послуга – незграбна послуга»*.

Інші відповіді були віднесені до помилкових. Серед невірно витлумачених ми виявили із заміною: а) переносного значення фразеологізмів прямим: *«залити за шкуру сала – треба сало порізати мілко, щоб з нього нічого не залишилось»*, *«за холодну воду не братися – вода холодна і братися не можна; можемо тільки пити»*, *«із відкритим лицем – нічого не приховувати, а все казати»*; б) фразеологізмів контекстуальними синонімами з неточним переносним значенням: *«задирати носа – рахувати ворон»*; в) фразеологізмом з іншого синонімічного ряду (*«гав ловити – байдики бити»*) – а також із тавтологією і порушенням структури фразеологізмів: *«Ведмежа послуга – ведмідь слугує»*, *«Золота осінь – осінь в золоті»*.

Помилковими також вважалися різні смислові спотворення на основі випадкових асоціацій: *«комар носа не підточить – красиво зробити; рівенько книжки покласти; зробити щось хороше»* – і безглузді відповіді, у яких відсутній зв'язок як із прямими, так і з переносними значеннями фразеологізмів: *«Моя хата скраю – обманювати, людина, в якій нікого немає»*.

Ми встановили, що кількість спроб пояснити кожен із пред'явлених дітям фразеологізмів було значно більше від кількості відмов. Зафіксовано також важливий факт: на основі розуміння дошкільниками значення окремих слів, що входять у фразеологізми, у них виникала ілюзія розуміння всього фразеологічного виразу. Вони намагалися вивести значення фразеологізму тільки із значень слів, з яких він складається. При цьому дошкільнята не усвідомлювали, що окремі слова фразеологізму є частинами його переносного значення. Дослідження також показало, що діти старшого дошкільного віку здатні розуміти переносне значення окремих фразеологізмів, що відображають різноманітні аспекти їх життєдіяльності.

Аналіз усного мовлення дітей дошкільного віку засвідчує, що в ньому, як правило, майже відсутні фразеологізми. Вони надзвичайно рідко вживають фразеологізми у власному мовленні, вірогідно, у зв'язку з тим, що «...в процесі навчання діти зазнають надто великого впливу наукової і ділової мови, тому на заняттях вислови, характерні для повсякденного усного мовлення, сприймаються ними як недоречні. Навряд чи треба доводити, що це негативно позначається на мовленнєвому розвитку дітей [1, с.10]». Від цього їх висловлювання позбавлені доречної образності, виразності, необхідних варіативних засобів для уточнення якостей і властивостей предметів, явищ і дій, характеристики ситуацій. Незнання дітьми фразеологічних засобів ускладнює процес комунікативних взаємодій, а також побудову різного типу висловлювань.

Крім цього, у бесідах з вихователями ми з'ясували їхню думку щодо ролі роботи над фразеологізмами в ДНЗ? Отримано відповіді, які повністю збігаються з думками вчених про значення фразеологізмів у розвитку дітей: *«Для всебічного розвитку мовлення дітей»*; *«Для конкретності, виразності емоційності мовлення»*.

На запитання *«Яке значення мають фразеологізми у розвитку дитини-дошкільника?»* вихователі відповідали таким чином: *«Розвивають фантазію і мислення, уміння дітей порівнювати»*; *«Збагачують українську мову, дають певний відтінок мовленню»*; *«Відбувається збагачення словника дітей, смисловий розвиток дитини, конкретність її мовлення»*; *«Розширюють уявлення про матеріальну і*

духовну культуру українського народу»; «Відбувається розвиток пам'яті, уваги»; «Розвиває інтерес до незнайомих слів»; «Важливі для висловлювання власної думки, враження, переживання».

Ці факти свідчать про необхідність удосконалення методичної роботи із збагачення мовлення дітей засобами образності, тобто фразеологізмами. Причиною того, що діти не вживають у своєму мовленні фразеологізми, є те, що їх просто не навчають розуміти й використовувати цю стійку сполуку слів у комунікації.

Мету роботи над фразеологізмами в ДНЗ ми вбачаємо в збагаченні мовлення дітей стійкими словосполученнями – фразеологічними зворотами через розвиток у них мовленнєвих навичок аудіювання й говоріння, а завдання роботи в тому, аби: 1) допомогти дітям зрозуміти переносні значення слів, оволодіти перенесенням смислів, яке відбувається під час сприймання фразеологізмів; 2) сформувати в дітей стійкий інтерес до сприймання фразеологічних зворотів, які являються для них незвичайними мовними засобами; 3) збагатити активний словник дітей фразеологічними одиницями; 4) сформувати в дошкільників навички доречного використання фразеологізмів в різних ситуаціях спілкування.

У процесі навчання дітей старшого дошкільного віку фразеології основна увага повинна зосередитися на тому, щоб розвинути в них чуття мови, сформувати здатність відрізняти фразеологічні одиниці від звичайних словосполучень, домогтися осмислення їх значення, розуміння стилістичної ролі у висловлюваннях та планомірно збагачувати фразеологічний словник дошкільнят, виробляючи разом з тим навички користування ним.

Важливим завданням вихователя є також не допустити в мовленні дітей вульгаризації їхнього фразеологічного словника, бо у стійких зворотах міститься високий заряд людських почуттів: ласки, ніжності, співчуття, захоплення, осуду, докору і под.

Робота над фразеологізмами має проводитися в ДНЗ у плані розвитку аудіювання й говоріння, а методика роботи над фразеологічними виразами має містити такі взаємозв'язані частини: принципи роботи, мету, завдання, зміст, методи, організаційні форми і засоби.

Зміст роботи над фразеологізмами має бути представлений словником-мінімумом, який містить фразеологічні одиниці, доступні для розуміння і вживання дітьми в їхньому мовленні.

Нами укладено словник фразеологізмів для дошкільників, який створювався з урахуванням потенціальних можливостей фразеологічних одиниць, уживання їх у різних ситуаціях спілкування дітей.

У сучасних умовах особливо важливого значення надаємо використанню в навчальному процесі фразеологізмів етнокультурознавчого змісту, оскільки вони є засобом вираження краси й багатства рідної мови, мають пізнавальне й виховне значення.

Принципи відбору фразеологізмів при створенні словника ми адаптували відповідно до положень про розробку словників-мінімумів, які сформульовані Н.В. Гавриш, Н.В. Горбуновою, А.П. Іваненко, Н.П. Івановою, В.І. Коник, М.М. Коніною, М.Р. Львовим, Ю.С. Ляховською, Н.С. Рождественським, Н.П. Савельєвою, О.С. Ушаковою, В.І. Яшиною.

Важливими лінгводидактичними принципами роботи над фразеологізмами вважаємо такі: 1) образні вирази, що зустрічаються в художніх творах, з'являються в мовленні дитини без втручання педагога тоді, коли їх смисл гарно засвоєний, що досягається багаторазовим читанням і розбором твору (Є.М. Водовозова); 2) не розуміючи двох-трьох слів у фразі, дитина може зрозуміти тонкий відтінок думки із загального смислу мовлення; 3) прекрасні зразки живої народної мови необхідно заучувати напам'ять або читати по книжці, а не переказувати; 4) мовлення педагога має бути, по можливості, живим, образним, містити народні вирази (Є.І. Тихеева); 5) недоцільно вводити в мовлення дітей великої кількості нової лексики. Необхідно підбирати літературу за ступенем ускладнення словникового складу мови творів (Є.О. Фльорина); 6) образні вирази засвоюються дітьми при ознайомленні з народною казкою (О.П. Усова).

Як і вся робота над словом, фразеологічні вправи, ігри, заняття як форми роботи мають на меті розширення й збагачення словникового запасу дітей, розкриття значення слів, розвиток навичок правильного слововживання ними найпоширеніших фразеологізмів в усному мовленні для надання висловлюванню більшої точності й виразності.

У старших групах ДНЗ використовувалися переважно такі види вправ: 1) на пояснення фразеологічного значення; 2) на розвиток образного мислення; 3) на синонімічний переклад як спосіб

осмислення змісту фразеологічної одиниці; 4) на ведення в усній формі (записує вихователь) групового фразеологічного словничка; 5) на елементарний етимологічний аналіз.

Найактуальнішими, на нашу думку, можуть бути такі фразеологічні завдання і вправи: складання речень із фразеологізмами, синонімічна заміна стійких словосполучень словом і реченнями; дидактичні лексичні ігри («Швидко відшукай і поясни», «Розшифруй картограму», «Фразеологічне доміно», «Мовне лото», «Хто більше назве незвичайних виразів?», «Скажи по-іншому», «Я скажу, а ти продовж» та ін.).

Ефективними методами роботи над аудіюванням фразеологізмів вважаємо такі, що допомагають осмислювати значення фразеологізмів; здійснюють показ краси зовнішньої форми фразеологізмів; забезпечують відштовхування від буквального значення словосполучення фразеологізма, а саме: а) спеціальні запитання для розуміння їх переносного значення; б) пояснення невідомого слова (фразеологізма) або словосполучення через текст, контекст; в) розтлумачення образного виразу контекстуальним синонімом; г) пояснення значення образних виразів до читання твору та ін.

Оптимальними методами, що сприяють розвитку навичок доречного вживання фразеологізмів у мовленні, вважаємо такі: а) заучування образних виразів напам'ять; б) посилене артикулювання, інтонаційне виділення фразеологізму, повторення (проговорювання услід за зразком); в) підбір фразеологізмів до характеристики літературних героїв і персонажів казок, подій та ін.

До засобів роботи над фразеологізмами відносимо: художні твори, історії з життя дітей, малі фольклорні жанри, мирилки, народні приповідки, прислів'я, приказки, крилаті вислови, фразеологічні звороти, образне мовлення дорослих, художнє слово та ін. Засобами в цій методиці виступають і власне фразеологізми.

Висновки. Системний підхід у єдності всіх компонентів (мети, завдання, змісту, форм, методів, засобів) до створення методики формування мовленнєвих навичок дошкільників засобами фразеологізмів сприяє розвитку точного і лаконічного, експресивного й образного висловлювання думок дітей. Водночас фразеологічна робота на заняттях у ДНЗ поглиблює інтерес дошкільнят до вивчення мови, усної народної творчості українського народу, читання творів художньої літератури, сприяє формуванню мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников : учеб. пособие [для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений] / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – [2-е изд., испр.]. – М.: Изд-ий центр «Академия», 1998. – 400 с.
2. Ващенко В.С. Фрагменти з українського мовознавства: пропедевтичний посібник молодого науковця / Василь Семенович Ващенко. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1989. – 80 с.
3. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мисан Інна Володимирівна – викладач кафедри педагогіки та методи дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 10.06.2013р.